

VIII

AUGUSZTUS — SZŰZ

Tüzes testében ép bájjal mosolyg a szűz:
Víz, víz a bájital, melyből ered a tűz.

IX

SZEPTEMBER — MÉRTÉK

Ha italok becsét jó mérleggel mérjük,
Kétségtől a vizet legjobbnak ismérjük.

X

OKTÓBER — SKORPIÓ

A bor podágrát szül, mely szúr, mint skorpió
S díjul vízkórságot nyer a víz-nem-ivó.

XI

NOVEMBER — NYILAS

Nyilas jól tudja: célt csak úgy talál,
Ha vízivásnál rendületlen áll.
Ha mámor fogja el szemét s eszit,
Bármely ügyes, kezével célt veszít.

XII

DECEMBER — BAK

Vad szirteken vígan szökell a bak
S erőt s rugalmat ad hűvös patak.

Az ép erő teljében vígan zengve lejt,
Vizet ki móddal inni nem felejt,
S ha olykor habzik is a bor kelyhében, nem árt,
Csak mértékletlenség okoz mindenben kárt.

A VADRÓZSÁK MÁSODIK KÖTETE

Gondviselészerű véletlennek köszönhető, hogy csekélységem [a régi Kriza Önképzőkörnek 1919—20-ban volt elnöke] a szörnyű világ-
égés után 1948—49 telén rábukkant a Tudományos Akadémia pincéjé-
ben, egy bútortörmelékes rekeszben a *Vadrózsák II. kötete anyagára*.

Régi számadáskönyvek s egyéb népköltési kéziratok közé keveredve, legalul volt ez a drága hagyaték, kb. másfél ezer lapnyi kéziratban, melyet valaha Gyulai Pál és Arany László használt Kisfaludy Társasági kiadványaihoz. 1885 után ugyanis, midőn özv. Arany Jánosné halálakor fia kiköltözött a palotából, a volt főtitkári lakásból, a gondnokság levitette a pincébe, s ott is felejtette a két ládányi papírt. Közel hat évtizeden át aludták Csipkerózsika-álmukat a többi népköltési emlékekkel együtt ezek a *drága székely vadrózsák!*

A II. kötet anyagát Kriza özvegye küldötte volt még 1875-ben Pestre, s mint egyik leveléből kitűnik (Gyulaihoz címezve), néhányszor szerzői díjat is kapott, a Magyar Népköltési Gyűjtemény III. kötetében felhasználta Kriza-jegyzetekért, mesék és balladák stb. közléséért. Az említett levélből idézzük: „A fájdalom s öröm váltakozó érzései közt olvastam felejthetetlen férjem felett a Kisfaludy-társ. ülésén tartott emlékbeszédet, melyben Nagyságod, az első magyar műbíráló tesz koszorút annak sírjára, kinek halálát én mint hitvese siratom. Fogadja ezért szavakban ki nem fejezhető hálámat s köszönetemet...” (Ezután külön megköszöni a kéziratokért küldött újabb száz forintot.) Az 1882-ben megjelent III. kötetből két példányt kapott a Kriza család, ezt is külön megköszönték, az újabb honoráriummal együtt.

Visszatérve eme folklór-gyűjteményre, sötét pincénk anyagára, annak mintegy harmadrésze menthetetlenül össze volt rothadva a penészgombáktól, mert éppen a nyirkos láda aljára kerültek. Így csak mintegy ezer lapnyi kézirat megmentése volt feladatomban, amit boldog örömmel végeztem: éveken át szárítva, formalinozva e lapokat, majd műfajok szerint csoportosítám és sokaknál a beküldőt is azonosíthattam az előkerült 14 levél alapján, melyek kézirati egybevetése után sok dal, ballada és mese *lelőhelyét, gyűjtője nevét is sikerült rögzítenem*. Erről különben a Romániában 1965-ben, majd új kiadásban 1971-ben az Antal Árpád, Faragó József és Szabó T. Attila tollából megjelent pompás tanulmánykötet is hosszasan írt.

Anyagunkat Kovács Ágnessel együtt rendeztük sajtó alá, és a *Vadrózsák* 1863-ban megjelent kötetéből is sokat átvéve, két vaskos kötetben adtuk ki 1956-ban *Székely Népköltési Gyűjtemény* címmel. A pincebéli anyagból megmentett mesékből 7 ballada-variánst, sok dalt s 28 ismeretlen mesét tettünk közzé, és ez a ma már ritkaságszámba menő kiadvány (*Magvető*-kiadás) így kapcsolta egybe a Kriza nem teljesült vágya szerinti második vadrózsás kötetét az elsővel.

Bizony, éppen húsz évnek kellett eltelnie, hogy az 1842-ben meghirdetett gyűjtemény nyomdába kerülhessen, pedig akkoriban, egy évvel előbb választották a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává Krizát; nem kisebb ember, mint Vörösmarty ajánlásával. Eme népköltési gyűjtőmunka tervével kerek négy évvel előzte meg Erdélyi Jánost, akinek kötetei 1846—48-ban kerültek ki sajtó alól. Ámde szegény Krizának a közbejött 48-as események, majd pedig a püspökké választásával rája hárult tömérdek munka nem adta meg a lehetőséget a *Vadrózsák* kinyomtatására, s az Mikó Imre segélye nélkül nem is sikerült volna...

Említett akadémiai tagságát íme ilyen szép sorokban köszönte meg Toldy Ferenc titkárnak 1842 elején: „...Ami a tagságot illeti, bár érzem az Isten szent emberével, hogy »kisebb vagyok Uram a te irgal-

maid s kegyelmeidnél, miket méltatlan szolgáladdal cselekedtél« — eléggé érzem, mily keveset tettem irodalmunk körében; mindazáltal nem akarok magamnak azáltal szerezni hírt, hogy annyi jeles hazafiak bennem helyezett bizodalmat megvessem; alázatos köszönettel fogadom megválasztásom... halmoznak el engem a sok becsületbeli hivatalokkal, jelenleg a terhes kolosvári papság mellett ideiglenesen kéntelen valék felvállalni becsületből a teológiai tudományok tanítását is... »Reményüknek is« [ti. folyóiratának], melynek lételt adtam volt, nem tudom, mi lesz a sorsa; Erdély szegény, vagy inkább hideg, s tanult és mívelt emberei egyoldalúak egész a furcsaságig, s művészetekről azzal az átkozott puritanusi lélekkel gondolkoznak; ...képdülő hitsorsosim megbotránkoznak benne, hogy nevem egy zsebkönyv első lapján álljon mint szerkesztőé, s papjok amolyan parlagi nótákat dúdoljon.« — Íme ez az érdekes régi vallomás.

Szerencsére Kriza barátai és paptársai közül többen megértették a népköltés emlékeinek fontosságát, s így a csupán csak töredékesen megmaradt hagyatékából 14-nek nevét is megismerhettük, hogy csak néhány példát mondjunk: *Gálfy Sándortól* 22 teljes mese, sok dal s 4 ballada, *Kiss Mihály* árkosi lelkésztől vaskos kötegni tájszó, helynév és mese, *Gálfalvi Istvántól* főleg népdalok s közmondások, *Ürmösi Sándortól* udvarhelyi népszokások, *Kelemen Istvántól* küküllői nyelvi és meseanyag, *Tiboldi Istvántól* pedig tömördek tündérrege és közmondás, tánckurjantás került elő, de az ő anyagába sok *magaköltötte* kézirat is keveredett, vagyis erősen meg kellett rostálnunk.

A közlötteken kívül még nagyszámú *népszokási, tájleirási* kéziratos anyag várja a kutatókat az akadémiai könyvtárban. Kriza az etnológus szemével még a sokszor együgyűnek látszó mondókákban, közmondásokban is észrevette, hogy sok becses egyetemes vonatkozásuk van, pl. kéziratai szélén — olykor *püspöki levelezése* hátlapján — efféle megjegyzések százait olvashatjuk: „Leforrázni valakit“ = beschämen, — „Jól a nyelvére adta“ = in den Mund legen. — „Kis szél is leveri az almát“ = norvég mondás. Oldalakon át elemzi közmondásainkat, s korát megelőző etnológusi érzékkel és nyelvészkedéssel veti egybe bel- és külföldi anyagát.

A közel két évtizede közölt gyűjtemény 28 meséje zömét gyűjtői küldték, Krizától csak hét kéziratot találunk, de a másoktól írottakon is szinte minden lapon láthatók színes ceruzás *betűjavításai*, lapszéli megjegyzései; a legfontosabb azonban, hogy semmit a lényegen, a tartalom nem változtatott, csupán a tudálékos papok vagy tanítók által itt-ott átírt szöveget próbálgatta „*vissza-székelyesíteni*“, amint megnyugtatóan írta Gyulai Pálnak, aki a nagy *Népköltési Gyűjtemény* I. kötetébe vett át Krizától is. Kiváló érdeme Krizának, hogy a székely székek egymástól különböző dialektusait is híven követte közléseiben, akár a *Magyar Nyelvőr* és a *Fővárosi Lapok* vagy éppen a nagy Arany János *Koszorúja* és *Szépirodalmi Figyelője*. Persze ezekből is szinte valamennyit fölvettték az említett 1956. évi kétkötetes kiadványunkba, s csak a tisztán műköltési vagy éppen nagy költőink tollából eredő verseket hagytuk ki.

Krizának az élet számtalan gondja s adósságai mellett sok szépséget és főleg családi örömeket is adott, mindennekfölött azt a holtáig tartó *forró népszerűtetet*, mellyel annak költői emlékeit istápolta és

maga után is, egész nemzedékeken át hagyományozta rajongó lelkesedését. Ő ébresztette rá olvasóit a balladák sötét pompájával, a dalok friss kedvességével s a mesék bűbájával a paraszti alkotások szépségére.

Egyházi jellegű iratai — sajnos — alig vannak a drága emlékü népköltési hagyatéksomóban, melyet özvegye válogatás nélkül küldött fel Pestre a sorozat szerkesztőinek. Azok is csak paptársai szabványos gyászbeszédei, prédikációtöredékei.

Halálának századik évfordulója alkalmából bizonyára felújítták a nagy unitárius püspök emlékét, s legjobb előadóink fogják szavalni és énekelni gyűjteményének sok szép darabját, de magunk részéről is jóleső érzéssel tartjuk emlékezetünkben, akik csak szerencsések voltunk hagyatékát forgatni, kiadni.

Dr. GERGELY PÁL

KRIZA JÁNOS MINT KOLOZSVÁRI LELKÉSZ (1835—1861)

1 A kolozsvári unitárius egyházközség a múlt század negyedik évtizedének elején súlyos anyagi gondokkal küzdött. A napóleoni háborúkat követő pénzürtéktelenedést még kiheverni sem tudta, amikor a templom boltozata annyira megrepedezett, hogy már-már életveszélyessé tette a templomlátogatást. Sok töprengés és tanácskozás után 1831. április 2-án Alföldi Antal helybeli pallérral egyezséget kötöttek, aki 6000 rénus forintért (Rft.) vállalta a munkálatok elvégzését. A három évig tartott javítás összesen 10 079 Rft-ba került.¹ Az egyházközség a pénz nagy részét kölcsön vette fel, s ez okozta, hogy a lelkészi fizetést rendszertelenül, megkésve tudták folyósítani. A panaszok megszüntetését és a nehéz helyzet áthidalását célozta a keblitanácsnak az a terve, hogy az addigi két lelkész helyett csak egyet tartson, akit jobban megfizethet.² A betegeskedő és szolgálatképtelen Fűzi Jánost lemondásra szólították fel. Sándor István, aki 1829. aug. 1-től volt másodlelkész, egyedül maradt.³ Szolgálatát elvégezni azonban nem tudta, s így már 1832. június 24-én káplánt (segédpapot) alkalmaztak Egyed Mózes személyében.⁴

Már a templomjavítás megkezdése előtt Nagy Lázár keblitanácsos azt javasolta, hogy: „a kollégiumi ifjak közül tanári ajánlás mellett arra alkalmas és hajlandó fiatalot küldjenek fel Bécsbe, s ha lehet, még fellyebb is, hogy magát néhány esztendő alatt a Kolozsvári műveltséghez képest lehető minél tudományosabb módon qualificalván, az után a szükség esetében itteni Ecclesiánkban functióba jöhessen.”⁵ A keblitanács ezt az indítványt azzal fogadta el, hogy tisztázni kell, mennyi fizetést tudnak majd biztosítani a papnak, s mi legyen a módja „a legjobban található választásnak“.